

Sănătatea mentală în mediul carceral

Sănătatea mentală în mediul carceral din Republica Moldova

Diana Mazniuc

Consilieră Juridică, Asociația Promo-LEX

www.promolex.md

Starea de detenție, inevitabil, se răsfrânge asupra sănătății mentale, dată fiind izolarea socială și existența unui timp suficient pentru conștientizarea celor săvârșite. În lipsa unui suport continuu, uniform, efectiv al unor echipe multidisciplinare, care ar reacționa în prevenție și în supraveghere, deținuții pot testa tărâmul devierilor și își pot ruina, ireversibil, sănătatea mentală. Mai mult, existența unei afecțiuni de ordin psihologic, poate alimenta fenomene vătămătoare sau auto-vătămătoare, agresiunile, fiind impulsionate, de cele mai dese ori, de lipsa unui control rațional asupra impulsurilor emoționale și neglijența asupra consecințelor care vor urma. **Potrivit rapoartelor statistice ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, în cuprinsul anului 2022 au fost înregistrate 729 cazuri de auto-mutilare, 748 cazuri de refuz de alimentare, 1128 cazuri de provocare a leziunilor corporale. Natura incidentelor, dar și gravitatea consecințelor pe care le provoacă nu se încadrează în rutina**

unor incidente ordinare, ci indică asupra existenței unor dificultăți în setarea ordinii interne și menținerea securității în instituțiile penitenciare.

Condiția privării de libertate acționează dur asupra unui individ care anterior nu a mai relaționat cu probleme legate de sănătatea mentală, fiind de-a dreptul suprimatoare pentru o persoană ajunsă în sistemul penitenciar cu afecțiuni deja existente. Deși legiuitorul adoptă o poziție parțial umană, în referința persoanelor care comit infracțiuni sub influența unor tulburări psihice, descărcându-le din sarcina pedepsei, se atestă faptul că organul legislativ omite să creeze și infrastructura aptă de a facilita condiția unui deținut care a intrat în sistem cu o asemenea vulnerabilitate, expunându-l unor riscuri incontolabile. Potrivit psihiatrului și expertului judiciar Vasile Cazacu, *lipsa unor aranjamente de tratament și de abordare a deținuților care suferă din urma tulburărilor psihice, anihilează scopul urmărit prin fixarea pedepsei penale privative de libertate, reeducarea și resocializarea neacționând asupra unui individ care întâmpină dificultăți de percepție și de purtare socială. Se face imperioasă împrumutarea practicilor occidentale care organizează instituții și regimuri speciale de detenție pentru persoane care săvârșesc infracțiuni sub influența unor stări psihice aflate la hotar între responsabilitate și iresponsabilitate.*

Conform informațiilor prezentate de Irina Barbîroș, Șefă a Direcției Medicale în cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor, **dizabilitățile mentale ocupă locul al doilea în structura morbidității, cu aproximativ 3000 de диагноze înregistrate anual. Această cifră trebuie apreciată în raport cu numărul total de persoane plasate în detenție, pentru cuprinsul anului 2022 – 6084.**

În pofida faptului că sistemul penitenciar oferă servicii medicale ambulatorii în incinta secțiilor medicale ale fiecărui penitenciar, servicii medicale cu posibilitate de

internare în Penitenciarul nr. 16 – Pruncul și servicii medicale intermediare prin contract, furnizate de IMSP Spital Clinic de Psihiatrie și IMSP Spital de Psihiatrie Bălți, există sincope în abordarea și tratarea unui astfel de profil de deținut. Cu titlu de exemplu, **Secția psiho-neurologie a Penitenciarului nr. 16 – Pruncul are o capacitate de tratament pentru doar 36 de pacienți, aflați în grija unui singur psihiatru. În plus, mai multe secții medicale din penitenciare se confruntă cu fenomenul crizei de personal, având 10 instituții cu funcțiile de psihiatru vacante.**

Mai mult, s-a demonstrat că existența unor tulburări psihice este responsabilă pentru creșterea incidentelor de agresiuni și de auto-vătămări în mediul carceral. Este important de subliniat că un deținut cu un astfel de profil ar trebui abordat ca un pacient, însă, această viziune strategică este omisă în implementare de către personalul penitenciar, care înregistrează o carență în pregătirea profesională solicitată.

În circumstanțe mai grave, absența unui control adecvat asupra deținuților diagnosticați cu tulburări psihice poate avea consecințe tragice, așa cum s-a întâmplat recent. **În unul dintre cazuri, deținutul aflat în procesul de extrădare și-a pus capăt zilelor după ce s-a omis realizarea unor baterii de teste care i-ar fi dezvăluit starea mentală precară.**

Se ține a se menționa că Administrația Națională a Penitenciarelor a depus eforturi și continuă să se concentreze asupra sănătății mentale în mediul penitenciar. Începând cu anul 2018 au fost conceptualizate și implementate echipe multidisciplinare, responsabile pentru examinarea deținuților cu tulburări psihice și pentru redactarea programelor individuale de executare a pedepsei acestor grupuri de condamnați. Cu toate acestea, fluctuația masivă de personal din sistemul penitenciar a condus, în unele cazuri, la stagnarea sau încetinirea inițiativelor.

De asemenea, eforturile instituțiilor penitenciare în

abordarea sănătății mentale se măsoară în diligențele exprimate în momentul admiterii unei persoane în detenție, fază în care este analizată, cu precauție, starea persoanei pentru adunarea anamezei pentru a preveni și a depista precoce eventualele tulburări psihice.

Devine menționabil faptul: datorită suportului oferit de Consiliul European, Administrația Națională a Penitenciarelor a elaborat o strategie pentru asistența persoanelor cu dizabilități mentale. Deși strategia nu a fost aprobată din cauza lipsei de conciliere a formatului cu formula documentelor de politici impuse prin hotărâre de Guvern, Administrația Națională a Penitenciarelor asigură că planul de acțiuni prevăzut în strategie va prinde viață într-o altă ordine de implementare.

Mai mult, sănătatea mentală a deținuților este asistată și prin: intervențiile aduse de organul de administrare al sistemului penitenciar în procesul de elaborare a Legii privind sănătatea și bunăstarea mentală; elaborarea procedurilor operaționale standardizate pentru abordarea deținuților cu tulburări psihice.

Permite legea penală sancționarea persoanelor care acuză tulburări psihice?

În anul 2008, prin Legea Parlamentului nr. 277 din 18 decembrie, au fost operate modificări în Codul penal soldate cu introducerea instituției responsabilității reduse, care dispunea atenuarea răspunderii penale pentru persoana care a săvârșit infracțiunea sub influența unor stări psihice care i-au redus capacitatea de conștientizare și de control volitiv asupra celor comise. Anterioara legislație penală nu recunoștea existența unor stări psihice limitrofe (aflăte la hotar), permițând sancționarea penală nediferențiată, omițând respectarea principiului individualizării pedepsei, derivat din legalitatea procedurii de apreciere și de condamnare a conduitelor deviate.

Astfel, legea penală permite sancționarea penală a persoanelor care acuză tulburări psihice în momentul săvârșirii infracțiunii, însă, prevede și posibilitatea de limitare a severității pedepsei aplicabile.

Raționamentul reducerii gradăției de sancționare se bazează pe existența unui discernământ diminuat în momentul comiterii infracțiunii. Acest discernământ este definit drept o stare care reduce capacitatea de apreciere critică asupra controlului și, uneori, asupra consecințelor socialmente periculoase. Unii doctrinari afirmă că în referința acestei categorii de infractori, ar trebui să primeze practica sancționării privative de libertate doar în cazurile strict necesare, fiind prioritară dispunerea măsurilor cu caracter medical. *În practica psihiatrică judiciară demonstrându-se: în cazul infractorilor cu capacitate parțială psihică, evidențiați prin afectarea funcțiilor afectiv-voliționale, sugestibilitate sporită, diminuarea capacității de auto-control, a posibilității de stăpânire asupra pornirilor instinctiv-emoționale și de exprimare liberă a voinței, pedeapsa privativă de libertate provoacă, prin efectul de șoc, decompensarea tulburărilor psihice, fapt care conduce la încurajarea ulterioară a recidivei*[\[1\]](#).

Livia Mitrofan, judecător în cadrul Judecătoriei municipiului Chișinău, sediu Centru, menționează că *în activitatea sa nu s-au înregistrat cazuri care implicau aplicabilitatea art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova, specificând: responsabilitatea redusă se încorporează ca circumstanță atenuantă și ca element constitutiv al normelor care incriminează omorul, vătămarea în stare de afect și pruncuciderea. Legea penală, deși oferă posibilitatea de reducere a gravității răspunderii penale, totuși, nu absolvă persoana de iminența sancționării. Se consideră că ar fi oportună, în unele circumstanțe, activarea măsurilor cu caracter medical pentru a-i oferi persoanei posibilitatea de tratament efectiv, pe fundalul căreia, șansa de reeducare*

devine plauzibilă. În mod special, abordarea pro tratament și nu sancțiune s-ar referi la infractorii drog-dependenți, cărora consumul activ le lasă repercurșiuni asupra capacității de reacționare și de percepere a realității.

De asemenea, Vitalie Budeci, judecător în cadrul Judecătoriei municipiului Chișinău, sediu Buiucani, subliniază că în cei opt ani de activitate nu a recepționat niciun raport de la experții judiciari care să semnaleze existența responsabilității reduse la autorii actelor criminale, considerând că prevederile art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova sunt moarte pe plan practic. Se ține a se specifica: responsabilitatea redusă este reglementată prin intermediul unui singur articol penal, fără a fi dezvoltată în ceea ce privește consecințele pe care le implică. În plus, nu există o prevedere în Capitolul al VIII-lea din Codul penal al Republicii Moldova care determine aplicarea pedepsei penale în cazul săvârșirii unei infracțiuni sub influența unei tulburări psihice.

În ceea ce privește substituirea pedepsei pur penale, din perspectiva rezonabilității, este important de menționat că legislația actuală nu obligă judecătorul să aleagă dintre alternative, limitându-se doar la indicarea absenței posibilității de excludere a răspunderii penale. Totuși, judecătorii care analizează cazuri care implică persoane cu tulburări psihice pot utiliza creativitatea în funcție de circumstanțele cazului, având la dispoziție opțiuni mai puțin restrictive, care să conducă la o soluție echilibrată. Prin urmare, în practică se poate opta pentru suspendarea condiționată a executării pedepsei cu obligarea persoanei să urmeze un tratament în perioada de probațiune.

Realizând o analiză a cadrului regulatoriu și a doctrinei concentrate pe interpretarea responsabilității reduse, se identifică deficiențe care pot duce la căderea în desuetitudine a normei care reglementează acest aspect.

Prevederile art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova nu sunt susținute de norme de trimitere care ar asigura aplicabilitatea lor. Acest fapt lasă loc arbitrariului și impreciziei în interpretarea normei, întrucât legea folosește termenul de tulburare psihică fără de a defini o listă clară a stărilor care intră sub incidența sa.

Este recunoscut faptul – calitatea legilor constituie fundamentul unui stat de drept și o barieră de protecție a regimului constituțional. Exactitatea, claritatea și eficacitatea exprimării normelor juridice este esențială pentru o aplicare corectă a acestora și pentru garantarea protecției împotriva abuzurilor puterii politice. Dacă legea nu poate fi prevăzută cu certitudine, valoarea sa normativă scade, iar securitatea juridică este pusă în pericol.

În consecință, putem concluziona că absența unui suport normativ clar pentru responsabilitatea redusă afectează substanțial inițiativa legiuitorului, animat, inițial, de construirea unei legislații penale echilibrate, umane. Omiterea conceptualizării unei liste normative a stărilor care conduc la responsabilitatea redusă prejudiciază principiile de predictibilitate și de precizie, necesare pentru justa funcționare a legii. Aspectul deschide calea pentru experții judiciari să stabilească limitele de aplicare a legii, ceea ce poate duce la o interpretare subiectivă și la riscul arogării puterii de către aceștia.

Prin urmare, este crucial ca legiuitorul să dedice o atenție deosebită calității legilor și să elaboreze norme clare și precise, evitând ambiguitățile și omisiunile care pot afecta securitatea juridică.

Mai mult, inserând o normă care reglementează responsabilitatea redusă fără de a conceptualiza infrastructura aplicării acesteia, fără de a elabora un regim distinct de detenție pentru persoanele care intră în sistemul penitenciar cu o stare psihică deja afectată, nu se conciliază

cu scopul nobil urmărit, ci încarcă sistemul penitenciar cu un mobil al conduitelor agresive, detronează misiunea pedepsei penale din cursul reeducării și resocializării.

Într-o altă perspectivă, psihiatrul, expertul judiciar Vasile Cazacu *criticând lipsa de coerență în elaborarea prevederilor art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova, care nu s-a bazat pe solicitarea opiniei mediului academic specializat în psihiatrie, pe repere clinice, consideră că existența unei acte normative stricte care ar prevedea lista tulburărilor psihiatrice este imposibilă. Ipotetic, toate maladiile și tulburările psihice sunt pasibile de aplicarea normei prevăzute la art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova, însă, pentru a intra sub incidența reglementării, urmează a se întruni un șir de parametri clinici și de condiții în care s-a produs fapta, acestea fiind de-a dreptul variabile și individuale spețelor, indisponibilizând, astfel, elaborarea unui algoritm sau a unei liste care le-ar pre-determina. În sprijinul acestei poziții trebuie afirmat că nici în referința stărilor de iresponsabilitate sau de discernământ abolit nu există o listă prestabilită, unicul criteriu operant devenind stabilirea dacă intensitatea tulburării sau a maladiei a atins gradul psihotic.*

Având în vedere reperele doctrinei, dar și inexistența unei aplicabilități a prevederilor art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova, se solicită autorităților:

- Să convoace grupuri de lucru care ar analiza cauzele căderii în desuetudine a prevederilor art. 23¹ Cod penal al Republicii Moldova. Să critice obiectiv necesitatea existenței unui act normativ care ar prevedea lista tulburărilor psihice care activează răspunderea limitată, conform normelor de diagnostic în vigoare în practica medicală, clasificându-le după gravitate, antrenând expertize juridice și medical-psihiatrice,

- cele din urmă cu precădere;
- Să reglementeze aplicarea pedepsei în cazul săvârșirii infracțiunii sub influența tulburărilor psihice;
 - Să mediteze asupra spațiului optim de plasare sub custodie a persoanelor care săvârșesc infracțiuni sub influența tulburărilor psihice. Să conceptualizeze regimuri distincte de detenție pentru persoanele care intră în detenție în baza unei condamnări care individualizează existența tulburărilor psihice sub formula Comunității terapeutice existente în Penitenciarul nr. 9 – Pruncul;
 - Să activeze intens mecanismele de descărcare a situației persoanei în cazul în care acestea, în timpul detenției, se îmbolnăvesc de o boală psihică – alin. (1) art. 95 Cod penal al Republicii Moldova;
 - Să elaboreze strategii de prevenire a afectării sănătății mentale în mediul carceral, admitând faptul că deteriorarea facultăților mentale provoacă recidivă criminală.

[1]https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/209_215_Actualitati%20in%20evaluarea%20gradului%20de%20discernamant%20psihic.pdf